

**ЭКСПЛИКАЦЫЯ ЯК СПАСАБ СЕМАНТЫЗАЦЫІ РЭАЛІЙ
(на матэрыяле рамана Івана Мележа «Людзі на балоце»
і яго перакладу на нямецкую мову)**

Старасціна Ганна Міхайлаўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)

У артыкуле даследуецца такі спосаб семантызацыі слоў-рэалій як эксплікацыя. Разглядаюцца найменні спецыфічных беларускіх рэалій, вылучаных з рамана І. Мележа “Людзі на балоце”, і іх карэляты ў нямецкай мове.

Ключавыя словы: эксплікацыя, слова-рэалія, нацыянальная моўная карціна свету.

The article deals with the such a method of reality semantization as explication. The article considers the names of specific Belarusian realities singled out from the novel “People on the Marsh” by I. Melez, and their correlates in German.

Keywords: explication, reality word, the national language picture of the world.

Кожнаму народу ўласцівы сваё ўспрыманне і свая інтэрпрэтацыя нававольнага свету, што знаходзіць адлюстраванне ў мове і стварае нацыянальную моўную карціну свету. Найбольш яскравым сведчаннем своеасаблівасці слоўнікавага складу мовы з’яўляецца безэквівалентная лексіка, пад якой традыцыйна разумеюць лексічныя адзінкі, якія не маюць ні поўных, ні частковых эквівалентаў сярод лексічных адзінак іншай мовы [7, с. 22].

Безэквівалентная лексіка і лакуны неаднаразова станавіліся прадметам даследавання навукоўцаў [1], [2], [3], [4], [5], [6], аднак і на сённяшні дзень не існуе адзінага падыходу да вызначэння крытэрыяў безэквівалентнасці і лакунарнасці, у навуковай літаратуры існуюць шматлікія тэрміналагічныя разыходжанні. Разам з тым безэквівалентная лексіка і лакуны з’яўляюцца адным з самых праблемных аб’ектаў тэорыі і практыкі перакладу, асабліва мастацкіх тэкстаў [8], [9], у прыватнасці, у плане вырашэння агульнай праблемы перакладальнасці і эквівалентнасці [10].

У мове твораў Івана Мележа, як паказалі папярэднія даследаванні, ужываецца даволі шмат безэквівалентных слоў і лакунарных адзінак, у тым ліку ў дачыненні да нямецкай мовы, на якую перакладзены раманы пісьменніка [11], [12], [13], [14].

Значную частку безэквівалентнай лексікі складаюць словы-рэаліі – найменні ўнікальных з’яў матэрыяльнай або духоўнай культуры носьбітаў адной мовы, аднак адсутных у практычным вопыце носьбітаў іншай мовы. У рамане “Людзі на балоце” І. Мележ даволі часта выкарыстоўвае словы-рэаліі. Яны ўжываюцца для апісання эпохі, побыту беларускіх сялян, характарыстыкі герояў.

Лексічныя адзінкі, якія маюць сваю нацыянальна-культурную адметнасць, існуюць ва ўсіх мовах свету і заўсёды выклікаюць цяжкасці пры перакладзе з адной мовы на іншую, бо яны не маюць пастаянных раўназначных адпаведнікаў у мове перакладу. Выбар спосабу максімальна дакладнай семантызацыі найменняў паняццяў, якія адсутнічаюць у іншай мове, – важная задача перакладчыка. У практыцы перакладу існуюць розныя спосабы перадачы слоў-рэалій, адным з якіх з’яўляецца эксплікацыя – перадача значэння наймення рэаліі пры дапамозе разгорнутага апісання. Гэты спосаб ужываецца перакладчыкамі рамана І. Мележа “Людзі на балоце” у наступных выпадках.

1. Для перадачы найменняў побытавых рэалій.

Так, рэалія *прызба* ‘земляны невысокі насып уздоўж знадворных сцен хаты’ тлумачыцца ў тэксе перакладу як *der Erdwall eines Bauernhauses* ‘земляны насып сялянскай хаты’: – *Усё-такі зробіць, дзетачкі? – казаў у кутцы куранёўцаў, што курьлі на прызбе, Зайчык. // “Nun ist es doch soweit, Brüderchen!” sagte Saitschyk zu den Bauern, die auf dem Erdwall eines Bauernhauses saßen und an ihren Selbstgedrehten pafften.*

Рэалія *покут* ‘ганаровае месца ў хаце за сталом пад абразамі’ перадаецца на нямецкую мову як *die heilige Ecke* ‘святая куток’: *Калі Яўхіма павялі да **покуту**, яна бегла побач. – От тут... От тут, Яўхімка, зяцёк ты мой залаты!.. Тут тваё мясцечко!.. А тут – буяры твае!.. // Als man Jauchim in die heilige Ecke führte, trippelte sie neben ihm her „Hier.. Hier,*

Jauchimka, du mein goldener Schwiegersohn. Hier ist dein Platz! Und hier sind die Plätze – für deine Bojaren!“

Рэалія *акалом* ‘саломы ў снапах пасля няпоўнага папярэдняга ручнога абмалоту’ перакладаецца як *das leere Stroh* ‘пустая саломы’: *Нічога не пытаючыся, Ганна ўзялася памагаць яму – адерабла к застаронку мякіну, акуратна прыбрала акалом, падмяла, дзе можна было, ток. // Ohne zu fragen, packte Hanna mit an, sie schob die Spreu zur Seite, harkte das leere Stroh zusammen und fegte den Dreschboden.*

2. Для перадачы найменняў з’яў нацыянальнай культуры.

Так, рэалія *прымы* ‘пражыванне мужчыны пасля жаніцьбы ў сям’і жонкі’ перадаецца разгорнутым апісаннем *das Haus der Schwiegereltern* ‘дом бацькоў жонкі’: – *Пажаніць, можна і пажаніць, – сказаў Чарнушка. – Дык ты ж, мабуць, не аддасі Васіля ў прымы? // „Heiraten, nun ja, man kann sie verheiraten“, sagte Tscharnuschkä. „Aber was dann? Gibst du Wassil ins Haus der Schwiegereltern?“*

Часам эксплікацыя спалучаецца з іншымі спосабамі перадачы рэалій, напрыклад, семантыка лексічнай адзінкі *барыня* ‘хуткі танец’ раскрываецца не толькі праз разгорнутае апісанне, але і пры дапамозе транскрыпцыі: *Міканор і рота не паспеў адкрыць, каб падтрымаць таварыша, як Алёша спрытна пабег пальцамі па гузках на гармоніку, даў барыню. // Mikanor kam nicht mehr dazu, dem Freund beizupflichten, da glitten Aljoschas Finger schon flink über die Knöpfe, und er spielte den schnellen Tanz Barynja.*

3. Для перадачы найменняў рэалій, вядомых і нямецкаму народу, аднак не атрымаўшых свайго вербальнага выражэння ў нямецкай мове.

Так, рэаліі *гарбузнік* ‘гарбузовае націнне’ і *агурочнік* ‘агурочнае бацвінне’ тлумачацца як *die Beeten mit Gurken* ‘градкі з агуркамі’, *die Beeten mit Kürbissen* ‘градкі з гарбузамі’: *Далей на агародзе – сярод гарбузніку, градак з агурочнікам, пахучым кропам і кіяхамі – няпэўныя ў змроку абрысы груш, як вартавыя ў балахонах. // Zwischen den Beeten mit Kürbissen, Gurken, stark duftendem Dill und Mais sah man die vagen Umrisse der Birnbäume, die sich wie Wachposten mit Kapuzen ausnahmen.*

Найменню рэаліі *вячэраць* адпавядае ў перакладзе словазлучэнне *die Abendmahlzeit essen* ‘есці вячэру’, напрыклад: *За сталом матка і бацька сяззелі, вячэралі як ніколі маўкліва, нібы чулі за сабою цені тых, хто даўно ўжо не прасіў яды. // Die Mutter und der Vater aßen die Abendmahlzeit schweigsam, als fühlten sie hinter sich die Schatten derer; die schon lange nicht mehr um eine Speise baten.*

Нацыянальную адметнасць мовы раскрывае таксама і яе словаўтваральная сістэма. Так, нямецкае словакладанне ў пэўных вы-

падках дазваляе абазначыць адным складаным словам досыць тонкія дэталі рэальнага свету, у той час як у беларускай мове для гэтага патрабна разгорнутая характарыстыка.

У шматлікіх выпадках пры перакладзе рэалій словаскладанне дае магчымасць замест словазлучэнняў ужываць кампазіт, напрыклад: *Kali stali swarycca прыпеўкамі сваты і дружкі, Ганна неспадзеўкі зноў убачыла Васілёвага браціка. // Als die Brautwerber und Brautjungfern Scherzlieder anstimmten, bemerkte Hanna abermals Wassils kleinen Bruder.* Найменню беларускай рэаліі прыпеўка ‘кароткая, звычайна чатырохрадковая песня жартаўлівага або сатырычнага зместу’ адпавядае ў перакладзе складаны назоўнік *das Scherzlied* ‘жартоўная песня’.

Найменне рэаліі *палаці* ‘у сялянскай хаце насціл з дошак для сання, які рабіўся на высокім узроўні ад падлогі паміж печку і сцяной’ перадаецца на нямецкую мову кампазітам *die Schlafbank* ‘лаўка, на якой спяць’: *Kali Zaharyxa stala занавешваць поцілкамі акенцы, пасмялелая Хадоська агледзелася: агонь з камінка добра асвятляў палаці, накрытыя поцілкаю, стол, на якім пад абрусам горбікам значыўся хлеб. // Während sie die Fenster mit Decken verhängte, sah sich Chadoska etwas mutiger in der Stube um. Das Feuer vom Ofensims beleuchtete die Schlafbank, eine Decke lag darüber, den Tisch, auf dem sich unter einem Tuch das Brot wölbte.*

Найменне рэаліі *куцця* ‘каша з цэлага абтоўчанага ячменю як традыцыйная абрадавая яда’ перадаецца на нямецкую мову складаным назоўнікам *der Grützbrei* ‘каша з круп’: *У гэты момант Міканор пачуў сябе нібы вінаватым перад маткаю, не зазваў за тое, што ўткнула ў гаршчок з куццёю, запаліла свечачку. Mikanor fühlte sich schuldig vor der Mutter, er grollte ihr nicht, als sie in den Topf mit Grützbrei ein Licht stellte und es anzündete.*

Як паказала даследаванне, эксплікацыя – гэта эфектыўны спосаб раскрыцця сямантыкі слоў-рэалій, аднак ён мае і свае недахопы. Па-першае, павялічвае агульны аб’ём тэксту перакладу (арыгінальны тэкст мае 584970 знакаў, тэкст перакладу – 710291 знакаў). Па-другое, вядзе да страты нацыянальна-культурнай спецыфікі тэксту арыгінала.

Літаратура

1. Алексеева, И. С. Введение в переводоведение : учеб. пособие / И. С. Алексеева. – Санкт-Петербург : Филол. фак. СПбГУ, М. : Академия, 2004. – 352 с.
2. Бархударов, Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.

3. Дятко, И. М. Безэквивалентная лексика и лакуны как предмет исследования лингвокультурологии / И. М. Дятко // Русский язык в изменяющемся мире. – Минск, 2000. – С. 128–131.
4. Латышев, Л. К. Перевод : теория, практика и методика преподавания : учеб. пособие / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
5. Муравьев, В. Л. Лексические лакуны (на материале французского и русского языков) / В. Л. Муравьев. – Владимир : ВГПИ, 1975. – 96 с.
6. Роўда, І. С. Рознаўзроўневая намінатыўная адпаведнасць беларускай і рускай моў (у сувязі з праблемай лексічных лакун) / І. С. Роўда. – Мінск : БДУ, 1999. – 170 с.
7. Старасціна, Г. М. Беларуская безэквівалентная лексіка і лакуны ў дацыненні да нямецкай мовы (на матэрыяле раманаў І. Мележа “Людзі на балоце”, “Завеі, снежань”) / Г. М. Старасціна // Веснік ГрДУ імя Я. Купалы. Серыя 3. – 2007. – № 4. – С. 22–25.
8. Старасціна, Г. М. Мастацкі пераклад : лінгвістычны аспект : дапаможнік / Г. М. Старасціна. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2009. – 76 с.
9. Старасціна, Г. М. Спецыфіка мастацкага перакладу : лінгвістычны і экстралінгвістычны аспекты // Веснік ПДУ. Серыя А. – 2017. – № 10. – С. 132–135.
10. Старасціна, Г. М. Праблема перакладальнасці і эквівалентнасці ў тэорыі перакладу / Г. М. Старасціна // Актуальныя праблемы філалогіі і методыкі выкладання філалагічных дысцыплін : зб. навук. арт. / пад рэд. А. М. Макарэвіча. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. – С. 264–267.
11. Старасціна, Г. М. Абсалютныя этнаграфічныя лакуны ў беларускай і нямецкай мовах (на матэрыяле раманаў з “Палескай хронікі” І. Мележа) / Г. М. Старасціна // Язык и межкультурные коммуникации : сб. науч. ст. / редкол. : В. Д. Стариченок [и др.]. – Мінск : БГПУ, 2007. – С. 230–232.
12. Старасціна, Г. М. Фразеалагізмы з кампанентам *душа* ў аспекце лакунарнасці (на матэрыяле рамана Івана Мележа “Людзі на балоце” і яго перакладу на нямецкую мову) / Г. М. Старасціна // Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в вузе : материалы IV Междунар. науч.-практ. онлайн-семинара (вебинара), Могилев, 30 марта 2018 г. / ред. совет : Л. Т. Килевая [и др.]. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2018. – С. 87–90.
13. Старасціна, Г. М. Функцыянальна-стылістычныя лакунарныя адзінкі ў рамане Івана Мележа “Людзі на балоце” і асаблівасці іх элімінацыі ў перакладзе на нямецкую мову / Г. М. Старасціна // Романовские чтения – 13 : сб. ст. / под общ. ред. А. С. Мельниковой. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – С. 140–141.
14. Старасціна, Г. М. Вобразныя лакунарныя адзінкі ў раманах Івана Мележа “Людзі на балоце”, “Завеі, снежань” і асаблівасці іх элімінацыі ў перакладзе на нямецкую мову / Г. М. Старасціна // На перекрестке культур : единство языка, литературы и образования – I : сб. науч. ст. / под ред. А. К. Шевцовой. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – С. 144–147.